

activities; cognitive, which includes knowledge about the logic of scientific knowledge, the structure of scientific research, stages of research activities, the experimental foundations of the study of the investigated phenomena, methods of obtaining and processing the results; activity, which is determined by the skills to plan and implement their own research activities, work with literature, to analyze, to identify the main thought, to see the research problem, to identify inconsistencies, to formulate hypotheses, to select the appropriate means of conducting the study, to make conclusions; personal, which involves education and development of such personality traits as scientific intuition, creative abilities, creativity, capacity for self-awareness, objective self-assessment, self-criticism, readiness to overcome difficulties, to identify and eliminate their causes.

Prospects for further research in this area are to define the criteria and levels of formation of components of acmeological competence of specialists of physical education in the process of continuous vocational training on the basis of acmeology.

Key words: *acmeological competence, research work, training, physical education.*

УДК 34:316.64]167.1:355.354-057.875

О. В. Довгий

Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ КУРСАНТІВ ЛЬОТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розкрито особливості моделювання в педагогічному процесі його структури та змісту; характеризується модель формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів; поглиблено бачення наукових проблем моделювання; розкрито як односторонні причинні зв'язки, так і взаємозалежності та взаємовплив у процесах функціонування й формування правової культури; запропоновано структурні блоки моделі: цільовий, змістовий, процесуально-операційний і результативний; визначено принципи побудови моделі формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів.

Ключові слова: *правова культура, курсант, льотний навчальний заклад, модель, цільовий блок, змістовий блок, процесуально-операційний блок, результативний блок.*

Постановка проблеми. Успіх багатьох соціальних, економічних і політичних перетворень, реалізація конституційного принципу верховенства права значною мірою залежать від соціально-правової активності суб'єктів права, їхньої законослухняності та професійної підготовки. Тому для підвищення рівня правової культури майбутніх фахівців авіаційної галузі необхідна ефективна, теоретично обґрунтована й придатна для практичної реалізації модель формування їх правової культури.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз сучасних наукових праць свідчить про широке використання моделей у різних галузях науки та техніки. Досить успішно моделі використовуються також педагогами в експериментальних дослідженнях, де спочатку проектується (моделюється) весь хід експерименту, а потім відбувається його реалізація. На жаль, вивчення праць учених, які займаються теоретичними питаннями

педагогічного моделювання та його практичним утіленням (С. Архангельський, І. Грязнов, М. Лазарєв, О. Мещанінов, Є. Павлютенков) дає підстави для твердження про те, що спеціального наукового дослідження щодо дидактичного моделювання формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів на сьогодні проводилися недостатньо. Утім, цінні дані, що наявні нині в галузі педагогічного моделювання, можуть слугувати вагомим підґрунтям для надолуження цієї прогалини.

Мета статті – розглянути педагогічні особливості моделювання правової культури в курсантів льотних навчальних закладів. Для реалізації мети дослідження сформульовано завдання, що передбачає на підставі теоретичного аналізу філософських, психолого-педагогічних джерел дослідити стан висвітленої проблеми.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні, статистичні.

Виклад основного матеріалу. У широкому розумінні поняття моделювання виражає загальний аспект пізнавального процесу, адже, як стверджує І. Новак, пізнати об'єкт – означає змодельовати його [5]. У вузькому розумінні моделювання – це специфічний спосіб пізнання, за допомогою якого одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі). Г. Суходольський окреслює моделювання «як процес створення ієрархії моделей, у якій деяка реально існуюча система моделюється в різноманітних аспектах і різними засобами» [8, 32]. В. Штоф вважає, що модель становить концептуальний інструмент, аналог певного фрагмента соціальної дійсності, що слугує для зберігання й розширення знання про властивості та структуру процесів, що моделюються, орієнтований на управління ними [10, 19]. М. Фіцула визначає, що модель – це представлена в думках або матеріально реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи існуючий або проєктований об'єкт дослідження, здатна заміщати його та сприяти отриманню нової інформації про цей об'єкт [9, 39].

Модель педагогічної діяльності, у якій представлена мета, визначено її сенс, подана характеристика необхідних засобів і умов та вказані суб'єкти діяльності, отримала назву педагогічної моделі. Модель чітко окреслює компоненти – складові системи; схематично й точно подає зв'язки між ними, надаючи можливість порівняти зв'язки модельованого об'єкта зі зв'язками всередині моделі; генерує та породжує запитання, а отже, стає інструментом для порівняльного вивчення різних ланок явища, процесу.

Наявність чіткого уявлення про сутність, структуру та зміст процесу формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів вимагає звернення до процесу моделювання досліджуваного явища, до застосування методу педагогічного експерименту. Побудувати модель означає проведення матеріального або уявного імітування реально існуючої системи шляхом створення спеціальних аналогів, у яких відтворюються принципи організації та функціонування цієї системи. Моделювання в

нашому дослідженні призначено для виявлення закономірностей у процесі формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів, являє собою спосіб аналізу існуючих проблем у даній області, а також визначення напрямів для подальшого вивчення цієї теми.

У загальноприйнятому трактуванні модель – це схема, зображення чи опис якогось явища чи процесу в природі та суспільстві. Більш коротко моделлю (від лат. *modulus* – міра, зразок) можна назвати об'єкт чи систему, дослідження якої служить засобом для отримання знань про інші об'єкти – оригінали або прототипи моделі. Як стверджує В. Болотов, вибір моделювання як методу пояснюється тим, що за допомогою моделі легше зрозуміти характер залежності між структурними елементами досліджуваного складного феномена, синтезувати й виявити найбільш істотні сторони процесу формування правової культури майбутніх фахівців [2].

Моделювання – одна з основних категорій теорії пізнання: на ідеї моделювання базується будь-який метод наукового дослідження – як теоретичний (при якому використовуються різного роду знакові, абстрактні моделі), так і експериментальний (використовує предметні моделі). Модель спрощує структуру оригіналу, відволікаючись від несуттєвого. Вона служить узагальненим відображенням явища, результатом абстрактного узагальнення практичного досвіду, співвіднесення теоретичних уявлень про об'єкт і емпіричних знань про нього [2].

В. Штоф під моделлю розуміє таку систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт і виділяє три умови, при дотриманні яких модель виконує свої функції:

- між моделлю та оригіналом є подібності, його форма явно виражена й точно зафіксована (умова відбиття або уточненої аналогії);
- модель у процесі наукового пізнання є заміником досліджуваного об'єкта (умова репрезентації);
- вивчення моделі дозволяє отримувати інформацію (відомості) про оригінал [10].

Важливо також, що модель у багатьох випадках поряд із пізнавальною метою повинна переслідувати й формуючу мету. Іншими словами, процес моделювання має не тільки пізнавальну, «але й нерозривно пов'язану з нею формуючу функцію, оскільки модель є не тільки інструментом пізнання, але прообразом стану модельованого об'єкта, несе в собі структуру того, чого ще немає в об'єктивній реальності [1].

Вибір моделювання в якості ведучого способу дослідження процесу формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів обумовлений, перш за все, стратегією системного підходу до системи професійної освіти. Застосування процедур системного підходу дозволяє створити про досліджуваний об'єкт системне подання, яке несе

пояснювальну функцію. У світлі сучасного розвитку професійної освіти необхідно побудувати модель формування правової культури курсанта відповідно до нових соціально економічних, правових, культурологічних, психолого-педагогічних, науково-технічних вимог. Моделювання в цьому випадку постає в якості перетворюючої діяльності. Побудувати модель – означає матеріальне або уявне імітування реально існуючої системи шляхом створення спеціальних аналогів, у яких відтворюються принципи організації та функціонування цієї системи. Структура містить сенс атрибуту системи: «Будова і внутрішня форма організації системи, яка виступає як єдність стійких взаємозв'язків між її елементами, а також законів даних взаємозв'язків.

Структура – це явище, що існує, на наш погляд, незалежно від нас, тобто це – об'єктивна реальність. Структура, як і її компоненти – підструктури та елементи існують реально й не залежать від волі людини. Вони не можуть бути істинними або помилковими, а тільки більш-менш правильно й повно пізнаними. Система ж – це поняття суб'єктивне, якщо система досить точно відображає структуру, вона цілком, (а іноді й повністю) реальна. І в цьому випадку ці два терміни є синонімами. Але система може бути не тільки істинною, а й помилковою. Для того, щоб глибше зрозуміти співвідношення систем і структур, К. Платонов пропонує використовувати категорії «явища» і «сутності» [6].

Так, застосовуючи системно-структурний аналіз до питання формування правової культури, на його першому етапі нами взято за основу процес розвитку особистості фахівця авіаційної сфери, його діяльність і професіоналізм. Притому й особистість, і її спрямованість, як і її діяльність, і окремі дії, можуть бути взяті в їх загальному, особливому або одиничному значенні. Необхідно тільки, щоб ця цілісність обов'язково була відмежована й визначена. Потім ми з'ясовували, які елементи цієї цілісності, розуміючи їх як нерозкладні, у межах даної системи є відносно автономними, її частинами.

На наступному етапі нашого дослідження ми спробували розкрити найбільш істотні та загальні зв'язки між елементами та між кожним із них і цілісністю. Це були як односторонні причинні зв'язки, так і взаємозалежності та взаємовплив у процесах функціонування й формування правової культури. Далі ми виявляли необхідне й достатнє число підструктур у моделі формування правової культури, на перетині яких вкладуться всі елементи аналізованої цілісності.

Важливим завданням дослідження є побудова моделі формування його правової культури, яка є результатом його професійної підготовки в процесі навчання в льотному навчальному закладі. Її рішення включає в себе кілька етапів формування фахівця, серед яких О. Смирнова виділяє такі:

- виділення основних параметрів моделі спочатку на гіпотетичному, а потім на дослідному рівнях;

- відбір, конструювання, стандартизація та налагодження комплексу методик для формування моделі;
- розробка методичних підстав для прогнозу та їх реалізації під час створення конкретної моделі [7].

Моделі притаманні такі ознаки, що є одночасно її характеристиками:

- імітація досліджуваного об'єкта чи процесу в моделі;
- здатність до заміщення пізнаваного об'єкта, процесу;
- здатність давати нову інформацію (нове знання про об'єкт);
- наявність точних умов і правил побудови моделі та переходу від інформації про модель до інформації про об'єкт;
- наочність [2].

Відображаючи процес формування фахівця, модель, не пройшовши практичну перевірку, буде характеризуватися значною невизначеністю, тому вона не зможе бути ефективним засобом пізнання і практики. Якщо модель конструюється тільки на даних сьогоденної практики, то невизначеність даної моделі зростає в міру реалізації тенденцій розвитку професійної освіти. З іншого боку, орієнтація моделі тільки на майбутнє загрожує створенням таких моделей, які невизначені для справжньої практики. Тобто конструювання моделей, орієнтованих на справжню практику або на майбутнє, призводить до того, що моделі обов'язково містять момент невизначеності, який перешкоджає їх пізнавально-практичному використанню [4].

Модель формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів ми визначаємо як систему дослідних, проектувальних робіт і процедур із метою переведення теоретичних положень гіпотези дослідження в практичне значення та їх подальшої апробації та перевірки й виділяємо певні етапи – цільовий, змістовний, процесуальний і контрольний.

Прийнятним для дослідження формування правової культури майбутніх фахівців авіаційної галузі є вчення про концептуальні моделі й стратегії їх упровадження в університетській системі освіти О. Мещанінова, який визначає, що «будь-яка модель – це деяка абстракція, ланка в ланцюзі пізнання, – від досвіду до абстракції, до розуміння відкритих явищ і знову до практики, до використання отриманих знань. Системність діяльності проявляється в тому, що вона здійснюється за визначеним планом чи за визначеним алгоритмом. Відповідно, алгоритм – образ майбутньої діяльності, її модель». Саме тому моделювання є обов'язковим кроком у будь-якій цілеспрямованій діяльності і є не частиною, а аспектом цієї діяльності [3, 54–55].

Об'єктом моделювання виступає процес формування правової культури майбутніх фахівців авіаційної галузі. Формування правової культури цієї категорії курсантів розглядається як складний, систематичний, послідовний, узгоджений процес впливу на свідомість із метою накопичення майбутніми фахівцями знань, умінь і навичок із подальшою їх позитивною

реалізацією в суспільній і професійній діяльності, результатом чого стає правомірна діяльність індивіда. Під моделлю формування правової культури майбутніх фахівців авіаційної галузі в процесі вивчення правових дисциплін розуміється опис і теоретичне обґрунтування структурних і функціональних компонентів цього процесу.

Конкретизація мети процесу формування уможливила виділення низки завдань при побудові моделі формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів:

- теоретично обґрунтувати етапи формування правової культури курсанта льотних навчальних закладів в процесі правового навчання на основі характеристики її компонентів (когнітивний, аксіологічний, діяльнісний особистісно-рефлексивний);

- розкрити систему послідовних особистісно-спонукальних, навчальних, контрольних-корекційних дій, які результативно вплинуть на процес формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів у процесі вивчення правових дисциплін;

- визначити ефективні види навчання, запровадження яких допоможе активізувати процес формування правової культури;

- виявити педагогічні умови, за яких запланована мета буде досягнута;

- уточнити критерії, показники та рівні сформованості правової культури курсантів.

До принципів побудови моделі формування правової культури слід віднести: цілеспрямованість, системність, цілісність, планомірність, науковість, інтегративність, оскільки:

- цілеспрямованість процесу моделювання при формуванні правової культури полягає в чіткій регламентації мети й очікуваних результатів: саме мета має пронизувати кожен компонент та елемент процесу формування;

- систематичність передбачає дотримання логічних і послідовних зв'язків у процесі моделювання;

- цілісність (структурна й змістова) виявляється у внутрішній єдності, пов'язаності всіх частин моделі формування правової культури;

- науковість моделювання означає об'єктивне висвітлення наукових фактів, понять, теорій із подальшою перспективою розвитку визначеного предмета моделювання;

- перспективність реального впровадження теоретичних основ моделювання в практичну діяльність і зв'язок теорії з майбутньою професійною, суспільною діяльністю, наукою, виробництвом;

- інтегративність полягає в об'єднанні різномірних наукових підходів, міждисциплінарних зв'язків.

У процесі моделювання важливо не залишити поза увагою жоден окреслений елемент, який підлягає обґрунтуванню, у тому числі надзвичайно важливо враховувати характерні ознаки притаманні категорії фахівців, які є суб'єктом моделювання. Без знань і вмінь не може бути сформовано належне ставлення до діяльності, моральних засад і якостей особистості. Правові знання, уміння й навички є основою успішної практичної діяльності особистості, життєвої самореалізації, мірою її соціального буття, а також передумовою правомірної поведінки.

Висновки. Отже, під моделлю ми розуміємо опис певного об'єкта або їх системи, зображення, схему, яка описує структуру оригіналу. Поняття моделі використовується як опору для визначення професійних якостей і властивостей курсантів льотних навчальних закладів й покликане, на наш погляд, посилити «поаяву» цих якостей на формування правової культури особистості. Проте існування моделі, як теоретичної структури відповідного педагогічного явища, при аналізі окремих компонентів суспільного розвитку саме по собі не зумовлює перманентних способів і шляхів досягнення мети. Створення моделі формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів і використання її як стратегії суспільного розвитку особистості курсанта призвело до постановки двох груп дослідницьких завдань, що необхідно враховувати в процесі формування правової культури і яким чином можливо технологічно здійснити.

Теоретично проаналізувавши проблеми моделювання процесу формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів, вважаємо, що цілі та завдання формування правової культури повинні бути виражені у вимірювальних величинах за науково обґрунтованими параметрами структури особистості та діяльності фахівця авіаційної галузі (як навчальної, так і майбутньої – професійної); кожна концептуальна модель, що претендує на системно-структурне відтворення реальних процесів і явищ, так чи інакше, містить у собі момент умовного допущення, так само як елементи абстрагування дійсності. Моделювання процесів культури, ураховуючи чималу складність об'єкта, неминуче виникає за принципом відбору тільки самих основних, фундаментальних компонентів системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева А. П. Методология и теория профессиональной педагогики / А. П. Беляева. – СПб. : Ин-т профтехобразования РАО, 1999. – 480 с.
2. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.
3. Мещанінов О. П. Моделювання систем : навч. посібн. / О. П. Мещанінов. – Миколаїв : Вид-во МФ НАУКМА, 2001. – 268 с.
4. Михайлов М. С. Модель формирования правовой культуры педагога профессионального обучения / М. С. Михайлов // Традиции и инновации в образовании: проблемы управления : межвузовский сборник научных трудов, посвященный 70-летию профессора Г. Г. Гаубдуллина. Выпуск 8. – Казань, 2006. – С. 97–100.

5. Новак І. А. Дидактична модель підготовки оперативного складу Прикордонних військ України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. А. Новак ; Нац. акад. прикордон. військ України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2003. – 18 с.

6. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 255 с.

7. Смирнова Е. Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Е. Э. Смирнова. – Л. : Изд. Ленинград, ун-та, 1977. – 136 с.

8. Суходольский Г. В. Структурно-алгоритмический анализ и синтез деятельности / Г. В. Суходольский. – Л. : ЛГУ, 1976. – 120 с.

9. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібн. [для студентів вищих пед. закладів освіти] / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 544 с.

10. Штоф В. А. Моделирование и философия / В. А.Штоф. – М.-Л. : Наука, 1966. – 275 с.

РЕЗЮМЕ

Довгий А. В. К вопросу формирования правовой культуры курсантов летних учебных заведений.

В статье раскрыты особенности моделирования в педагогическом процессе его структуры и содержания; характеризуется модель формирования правовой культуры курсантов летних учебных заведений; углублено видение научных проблем моделирования; раскрыты как односторонние причинные связи, так и взаимозависимости и взаимовлияния в процессах функционирования и формирования правовой культуры; предложены структурные блоки модели: целевой, содержательный, процессуально-операционный и результативный; определены принципы построения модели формирования правовой культуры курсантов летних учебных заведений.

Ключевые слова: правовая культура, курсант, летнее учебное заведение, модель, целевой блок, содержательный блок, процессуально-операционный блок, результативный блок.

SUMMARY

Dovgiy O. To the question of formation of cadets' of flight institutions legal culture.

The article reveals: the features of the pedagogical process of modeling, its structure and content; explanation of the model of legal culture of cadets of flight schools; vision problems in scientific modeling; unilateral causal relationships and interdependence and mutual influence in the operation and formation of legal culture. The structural units of the model: target, semantic, procedural and operational and effective are characterized. The principles of constructing a model of formation of legal culture are considered. To increase the level of legal culture of future aviation professionals it is necessary to develop an efficient and theoretically proved model of their legal culture suitable for practical implementation. Quite successfully develop models the teachers in their experimental studies, which originally projected the entire course of the experiment, and its implementation. Valuable data that is now available in pedagogical modeling can serve as a good basis to make up this gap. Model of educational activities includes the goal that defines its meaning, characteristics that are necessary means and conditions that specify subjects and activities.

The model clearly outlines the components of the system; schematically and accurately delivers the connections between them, providing the ability to compare simulated communication facility with connections within the model; generates and raises questions, and thus becomes a tool for comparative study of various parts of the phenomenon, process. Having a clear understanding of the nature, structure and content of the process of formation of legal culture of cadets of flight schools requires treatment in the process of modeling the phenomenon,

using the method of experiment. To build a model means to hold material or imaginary simulate real existing system by creating special counterparts, which reflect the principles of organization and operation of the system. Modeling in our research helps identify patterns in the formation of legal culture of cadets of flight schools, is a way to analyze the problems in this area and to identify areas for further study of the topic.

In the conventional meaning the model is a diagram, picture or description of a phenomenon or process in nature and society. Shorter model can be called facility or system, research is a means to gain knowledge of other objects – the original or prototype models. Modeling is one of the main categories of epistemology: the idea simulations can be based on any method of research – theoretical and experimental. Model simplifies the structure of the original, apart from the unimportant.

Key words: legal culture, cadets, flight institutions, model, target block, meaningful unit, process-operating unit, result unit.

УДК 377.35

О. В. Дубініна

ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ РОБІТНИКІВ У ЦЕНТРАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті уточнено поняття «професійне навчання» та «професійне навчання майбутніх робітників», обґрунтовано провідні педагогічні умови навчання майбутніх робітників у центрах професійно-технічної освіти та принципи їх реалізації у практичній діяльності педагогічних робітників у професійно-технічних навчальних закладах.

Ключові слова: професійне навчання, професійно-технічна освіта, центр професійно-технічної освіти, кваліфіковані робітники, конкурентоспроможні робітники, педагогічні умови, принципи навчання, виробниче навчання, діяльність.

Постановка проблеми. Розвиток економіки України, інтеграція її у світогосподарські зв'язки великою мірою залежать від якості робітничої сили, яка залежить від професійно-технічної освіти, підготовки, підвищення кваліфікації й перепідготовки робочої сили. Професійно-технічна освіта є основним джерелом поповнення робітничими кадрами виробництва та сфери послуг.

Сьогодні науковцями активно вивчаються питання, пов'язані з процесом адаптації учнів до навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Саме тому, на нашу думку, адаптація учня професійно-технічного навчального закладу до навчання є першим етапом у його дорослому житті, адже використовуючи навчання як надійний інструмент впливу на самосвідомість молодшої людини, на її особистісний, навчальний і соціальний розвиток, можна підготувати індивіда до повноцінного самостійного життя. Слід зазначити, що на сьогоднішній день важливого значення для педагогічної теорії набуває проблема визначення сприятливих педагогічних умов навчання майбутніх робітників у центрах професійно-технічної освіти і, зокрема, в процесі загальноосвітньої підготовки.